

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Terezie Tůmová

Ucelený přehled specifického chování citoslovcí

A comprehensive overview of the specific characteristics of interjections

Praha 2023

Vedoucí práce: Mgr. Petra Svobodová, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucí své bakalářské práce, Mgr. Petře Svobodové, Ph.D., která mi vždy se vším ochotně pomohla a poradila. Dále pak děkuji všem respondentům, kteří se velmi aktivně podíleli na vyplnění dotazníkového šetření, jmenovitě pak Aně Ritě za pomoc s jeho vytvářením. A samozřejmě též kamarádce Anně a rodině za korekturu práce a emocionální podporu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 14. května 2023

Terezie Tůmová

Abstrakt

Tato bakalářská práce je zaměřena na specifika slovního druhu citoslovcí v portugalštině s přihlédnutím k možným paralelám v češtině. Práce sestává ze dvou částí, a to z části teoretické a praktické. První část se tak soustředí na popis a charakteristiku citoslovcí z různých gramatických hledisek. Konkrétně se zabývá formální stránkou tohoto slovního druhu a poté jeho významem.

Ve druhé části následuje dotazníkové šetření, pomocí kterého zjišťuji, zda existují možné rozdíly v použití citoslovcí v evropské a brazilské variantě portugalštiny. V dotazníku jsou dvě oblasti, první se zaměřuje na běžné situace, na které mluvčí reagují citoslovci, a druhá, ve které respondenti vyplňují zvuky zvířat a k nim odpovídající slovesa.

Klíčová slova: citoslovce, portugalština, slovní druhy, sémantika

Abstract

This bachelor thesis focuses on specifics of the part of speech of interjections in Portuguese language with taking into account possible parallels with the Czech language. The thesis consists of two parts, the theoretical one and the practical one. The first part focuses on the description and characteristics of interjections from different grammatical points of view. In particular, it deals with the formal side of this part of speech and with its meaning.

A questionnaire in the second part should reveal any possible differences of the use of interjections between the European and Brazilian variants of Portuguese. The questionnaire is divided into two areas. The first area asks about everyday situations where native speakers are supposed to react with interjections. In the second area respondents fill in the sounds of animals and corresponding verbs to that.

Key words: interjections, Portuguese, parts of speech, semantics

OBSAH

ÚVOD	7
1. TEORETICKÁ ČÁST	9
1.1 Formální stránka citoslovcí	10
1.1.1 Citoslovce z pohledu etymologie	10
1.1.2 Morfosyntaktické vlastnosti citoslovcí	12
1.1.3 Grafický zápis	13
1.2 Funkce citoslovcí	14
1.2.1 Sémantické vlastnosti citoslovcí	14
1.2.2 Druhy citoslovcí	17
2. PRAKTICKÁ ČÁST	18
2.1 Metodika práce	18
2.2 Analýza sesbíraných dat	21
2.2.1 První část	21
2.2.2 Druhá část	31
ZÁVĚR	40
RESUMÉ	42
RESUMO	43
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	44

ÚVOD

V této bakalářské práci se budu zabývat citoslovci a jejich specifickou charakteristikou v kontextu portugalského jazyka s přihlédnutím k paralelám s češtinou. Ačkoliv tento slovní druh obecně tvoří součást naší každodenní mluvy, je v odborné literatuře často opomíjený. Tato problematika není příliš zmapována, například v portugalských učebnicích gramatiky či příručkách se citoslovcím nedostává mnoho prostoru, a proto se mi zdá příhodné vytvořit přehled jejich vlastností.

Práci rozdělím na část teoretickou a praktickou. V první, teoretické, části se budu věnovat etymologii, morfosyntaktickým vlastnostem a dále ještě sémantice. Z morfologického hlediska citoslovce v češtině patří mezi neohebné slovní druhy a stejně tak i v portugalštině jsou považována za neměnná. Jak se zmiňuje lingvista Felix Ameka, citoslovce byla dříve chápána pouze jako projevy, které jsou tvořeny jedním morfémem a kterým chybí komplexita. V českém jazyce¹ se jedná například o citoslovce *pšt*, v portugalštině² pak *psiu*. Nicméně, dnes se již hovoří o citoslovcích jako o komplexnější kategorii, která obsahuje i podoby tvořené více morfémy (v čj. např. *heled'me se*; v pt. např. *vejam só*).³ I z tohoto důvodu považuji citoslovce za vhodné téma pro hlubší komentář.

Dále bych ráda dokreslila celkový obraz, který si o citoslovcích vytvořili lidé v minulosti a který dodnes částečně přetrvává. Citoslovce byla dříve chápána a označována jako *non-words*. Pojem *non-word* by se mohl definovat jako shluk hlásek (ať už napsaných či vyřčených), který není v souladu se slovní zásobou daného jazyka a tudíž nemusí být uznávaný ani jako slovo.⁴ Spolehlivým příkladem *non-word* mohou být překlapy v textu. Většinou se tedy jedná o fonologické či morfologické vybočení ze standardu.

V další části práce budu zkoumat významovou stránku citoslovcí. Zde okomentuji probíhající diskuze, zda by se měla citoslovce řadit mezi slovní druhy kvůli zdánlivé absenci významu, nebo zda by měla být řazena jako podkategorie jiných slovních druhů. V češtině někdy bývají řazena k částicím, jelikož mají některé společné vlastnosti. Ačkoliv po většinu času význam citoslovcí závisí na kontextu, ve kterém se objevují, nemusí tomu tak být vždy. U některých citoslovcí můžeme určit význam i bez znalosti kontextu (v čj. např. *fuj*, v pt. např. *blech*).

¹ český jazyk nadále zmiňovaný jako čj

² portugalský jazyk nadále zmiňovaný jako pt

³ AMEKA, F. „Interjections: The universal yet neglected part of speech.” *Journal of Pragmatics*, 1992, no. 18, s. 101-118., s. 111

⁴ Collins English dictionary (2023): *Nonword*

V praktické části práce se budu opírat o dotazníkové šetření, kterým bych ráda zjistila, zda existují znatelné rozdíly v použití citoslovcí mezi evropskou a brazilskou variantou portugalštiny. V první polovině dotazníku budu dotazovat bezprostřední reakce na deset rozličných situací, ve druhé pak respondenti budou vyplňovat zvuky zvířat. Na základě zkušeností z ostatních zemí a jazyků do druhé části k položce týkající se zvuku koček ještě přidám otázku, jaká citoslovce používají portugalsky hovořící lidé, když kočku chtějí přivolat.

Touto prací se tedy ukáže, zdali se v těchto dvou běžně odlišných variantách portugalštiny liší i něco takového, jako je vyjadřování emocí a napodobování zvuků. Předpoklad pro tuto práci je, že na rozdíl od zvířecích zvuků se citoslovce používaná v každodenních situacích liší. Jedním z důvodů může být to, že zvířecí zvuky nejsou dennodenně používaná slovíčka. V říkankách a slabikářích pro malé děti bývají většinou zapsána stejnou formou a není tak moc možností je měnit. Oproti tomu citoslovce, která běžně používáme, se mohou proměňovat na bázi různých vlivů. Tímto se myslí například střetávání s ostatními lidmi z jiných prostředí, nebo vlivy z cizojazyčných filmů a seriálů.

1. TEORETICKÁ ČÁST

Vypracování teoretické části považuji za důležité z toho důvodu, že v ní systematicky utřídím informace týkající se specifického chování citoslovcí. Mými zdroji pro tuto část budou především akademické práce a gramatické příručky, které se zabývají touto problematikou.

Pokud se na citoslovce podíváme z pohledu rozvoje lidského života, bezpochyby můžeme konstatovat, že jsou důležitým komunikačním prostředkem již od raného dětství. Jsou to první slova, která se jako malá batolata naučíme používat. S jejich pomocí umíme vyjádřit, co bychom chtěli, co se nám nelíbí, zda máme hlad či žízeň atd. Po celý život pak jejich prostřednictvím dáváme možnost průchodu přirozeným reakcím a emocím. Toto dokazuje charakteristickou vlastnost citoslovcí odkazovat k mimojazykové realitě, neboli k různým situacím, osobám, nebo věcem v okolním světě.

Z kontextu předchozího odstavce tedy vyplývá, že jsou citoslovce charakteristická právě pro svoji schopnost vyjadřování pocitů nebo napodobování zvuků, což se může překrývat s vlastnostmi parajazykových prostředků. To jsou takové prostředky, které jsou součástí neverbální komunikace, a jsou tedy považovány za označení pro odmlčení, intonaci, rychlost promluvy, odkašlání nebo zaváhání a další. Na problematiku jejich prolínání existují dva různé pohledy. Podle *Nového encyklopedického slovníku češtiny* se citoslovce a parajazykové prostředky liší vztahem jejich grafických a zvukových realizací.⁵ Parajazykové prostředky jsou zde chápány jako takové, které nejsou zřetelně artikulované a nemají tak ustálenou grafickou podobu. Jedná se tak o zaváhání v promluvě, pauzy v řeči, skřeky atd. Citoslovce jsou pak definována jakožto artikulované zvuky, které velice často mají ustálenou podobu v textu, jež se může lišit v počtu zapsaných písmen. Grafickou stránkou citoslovcí se ještě nadále budu zabývat v kapitole *1.1.3 Grafický zápis*. Toto tvrzení bych podpořila akademickým článkem z Ústavu pro jazyk český, kde je naznačeno, že citoslovce mohou plnit funkci zapsaných parajazykových prostředků.⁶ Oproti tomu z textů zaměřených na parajazykové prostředky a citoslovce ze zahraničí jsem nabyla dojmu, že citoslovce řadí jako jedno z odvětví parajazykových prostředků. Jako příklad zde uvedu práci *Paralanguage*, ve které autoři označují citoslovce jako jednu z kategorií parajazyka.⁷ Dle mého názoru druhá teorie souvisí s již zmíněnou problematikou řazení citoslovcí do slovních druhů. Pokud by citoslovce byla

⁵ OSOLSOBĚ, K. „Citoslovce.” In: *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Ed. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová, 2017., odst. 3

⁶ KLEŇHOVÁ, E. Postavení a užívání interjekcí v současné češtině. In: *Naše řeč*, vol. 95, 2012, s. 238-254., s. 253

⁷ MESERVY, T.O., BURGOON, J.K. Paralanguage. In: *The International Encyclopedia of Communication*. Ed. Wolfgang Donsbach. 2008., část Fluency, odst. 1

součástí parajazykových prostředků, ztrácela by pak morfologickou autonomii slovního druhu. Na druhou stranu se domnívám, že hranice mezi těmito kategoriemi je velmi tenká. Přesto souhlasím s prvním zmíněným názorem, který obě kategorie vymezuje samostatně.

1.1 Formální stránka citoslovcí

V této kapitole se budu věnovat formální charakteristice citoslovcí. Toto jazykové hledisko se zabývá tím, jak citoslovce vypadají a jak se chovají ve větách či v uceleném textu. Celou část proto rozdělím na tři menší celky, a to na etymologii citoslovcí, morfosyntax a jejich grafický zápis.

1.1.1 Citoslovce z pohledu etymologie

Citoslovce jsou velmi specifický slovní druh, který se svou charakteristikou liší od všech ostatních. Již samotná etymologie slova citoslovce napovídá, jaký je jejich význam. V českém jazyce toto označení vzniklo složením ze dvou následujících slov: cit + slovo. Z toho vyplývá, že citoslovce jsou primárně vnímána jako prostředek pro vyjádření pocitů a hodnocení. Zajímavá je pak etymologie latinského pojmu interjekce (lat. *interiectionem*), které vychází ze slov: inter + *iaciō*. Předložka *inter* znamená *mezi*, slovesný tvar *iaciō* (z přítomného infinitivu *iacēre*) by se dal přeložit jako *vhodím*. Z čehož možno odvodit, že se dříve za citoslovce považovalo vše, co nebylo pevnou součástí větných konstrukcí.

Právě v latině se historicky dostává citoslovcím pozornosti jakožto samostatnému slovnímu druhu. Podle lingvisty Felixe Ameky latinské vymezení citoslovcí poprvé podchytilo tři charakteristické rysy, které jsou pro citoslovce zásadní.⁸ Zaprvé, citoslovce zahrnovala i skupinu již zmíněných *non-words*. Následně Ameka uvádí, že se v latině objevuje představa citoslovcí jakožto syntakticky nezávislého prvku.⁹ Dále pak zmiňovaný autor dodává, že právě v latině nalezneme představu citoslovcí jako formu prostředku pro vyjádření pocitů.¹⁰

Podíváme-li se na to, jak se jednotlivá citoslovce vytvářejí, zjistíme, že se dají rozdělit do dvou skupin podle jejich vzniku. První skupina, takzvaná citoslovce primární, označuje slova, jež jsou citoslovci právě již svým původem. Tato skupina sestává z velké části z krátkých a výstižných

⁸ AMEKA, F., cit. d., s. 102

⁹ K bližšímu rozpracování tohoto tématu se dostanu v kapitole 1.1.2. *Morfosyntaktické vlastnosti citoslovcí*.

¹⁰ AMEKA, F., cit. d., s. 102

citoslovcí (v čj např. *fuj*; v pt např. *eca*). U primárních citoslovcí pak hraje velkou roli při vzniku zvukomalba, nebo-li onomatopoeie. V tomto případě se jedná o snahu napodobit již existující zvuky (v čj např. *haf*; v pt např. *ão ão*).¹¹ Druhá skupina, citoslovce sekundární, se vyznačuje svým druhotným významem. V tomto případě se jedná o slova, která primárně figurují jako jiné slovní druhy a jejichž druhotný význam může hrát roli citoslovcí (v čj např. *ticho*; v pt např. *silêncio*). Citoslovce vznikají převážně ze tří následujících slovních druhů - z podstatných jmen (v čj např. *klid*; v pt např. *calma*), příslovcí (v čj např. *pryč*; v pt např. *fora*) a ze sloves (v čj např. *heleďme se*; v pt např. *vamos*). V češtině citoslovce hojně využívají sloves a tudíž je zde více možností ke vzniku sekundární skupiny. Do role citoslovcí se tak mohou dostat imperativy (např. *vid'*), druhé osoby plurálu (např. *hled'te*), osobní koncovky a zvrtné se (např. *heleďme se*). V důsledku možného slovesného charakteru citoslovcí se pak jejich součástí mohou stát i předměty slovesa (např. *hele ho*) či jejich příslovečná doplnění (např. *marš domů*). Není ani výjimkou, že se do druhotné role citoslovcí dostanou slovní spojení (v čj např. *na zdraví*; v pt např. *a sua saúde*).¹² Často se pak u citoslovcí sekundárních setkáme s vytvářením interjekčních spojení. Do této kategorie spadají víceslovná spojení (v čj např. *no nazdar*, v pt např. *minha nossa*).

Ač tato skutečnost nemusí být zcela zřejmá, i citoslovce mohou vznikat slovotvornými procesy. V obou jazycích se objevují citoslovce složená, která vznikla kompozicí ze dvou již existujících jiných slov. V češtině lze vzít za příklad citoslovce *ježišmaria*, které vzniklo složením ze jmen Ježíš a Marie. Obě tato jména prošla procesem gramatikalizace, čímž se dostala do role citoslovcí a nakonec se spojila do jednoho slova. V portugalské uvedu jako příklad *vapt-vupt*, které se používá pro vyjádření něčeho rychlého (Vais limpar o teu quarto e *vapt-vupt!*). *Vapt* a *vupt* zde figurují jako jedno citoslovce, ale mohou fungovat i jednotlivě s tím, že význam stále zůstává stejný (O cão ladrou e o gato *vupt*, desapareceu.) Druhý způsob, kterým se obohacuje slovní zásoba v oblasti citoslovcí, je přejímání slov z cizích jazyků. Jak v češtině, tak i v portugalské najdeme signifikantní vliv angličtiny, který se odráží i v tomto slovním druhu. Velmi často tak můžeme slyšet *Ok, já to udělám./Ok, vou fazê-lo*. či něco v podobném duchu, kdy bude stát citoslovce *ok* na začátku nebo na konci české/portugalské věty.

¹¹ Citoslovcím zvukomalebným se budu více věnovat v kapitole 1.2.2. *Druhy citoslovcí*

¹² KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ Z. aj. *Příruční mluvnice češtiny*. Ed. 2. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012., s. 358

1.1.2 Morfosyntaktické vlastnosti citoslovcí

Morfosyntax se z obecného hlediska zabývá morfologickou a syntaktickou stránkou jazyka, to znamená strukturou slov a jejich pozicí ve větě. V tomto případě budu zkoumat morfosyntaktické chování citoslovcí.

Jak již bylo řečeno v úvodu, citoslovce spolu s příslovci, předložkami a spojkami patří v portugalském i českém jazyce do kategorie neohebných slovních druhů¹³. To znamená, že u nich nenajdeme morfémy nesoucí ohebnost (flexivní morfém) a odvozování (derivační morfém).

Po formální stránce mohou být citoslovce v textu velmi nápadná, jelikož se velmi často jedná o shluk neobvyklých hlásek (v čj např. *pfff*; v pt např. *tsk*). Často tudíž neodpovídají standardnímu tvoření slov dle morfologických zákonitostí daného jazyka, kde by se využily standardní morfémy. Běžně se objevují v monomorfémické podobě (v čj např. *pšt*; v pt např. *psiu*). Obvykle však může dojít k reduplikaci morfémů, neboli zdvojování (v čj např. *he he*; v pt např. *ora ora*). Někdy se lze setkat i s jejich rýmováním (v čj např. *třesky plesky*), nebo příznačnou délkou samohlásek (v čj např. *juú*; v pt např. *pá*).¹⁴

Citoslovce jsou specifická svou charakteristikou ve všech ohledech a ani jejich syntaktická stránka tak není výjimkou. Podle F. Ameky byla citoslovce již v latině považována za relativně nezávislá na ostatních větných členech a navíc schopná figurovat jako samostatné větné ekvivalenty, více viz kapitola 1.1.1 *Citoslovce z pohledu etymologie*.¹⁵ Dnes bývají citoslovce často chápána jako samostatné jednotky, které však nejsou součástí větných struktur. Není neobvyklé, že stojí mimo větu a tvoří tak již zmíněné větné ekvivalenty.

Pokud citoslovce stojí ve větě a nenesou v sobě funkci větného členu, vyskytují se zpravidla na začátku, nebo na konci věty. Ojedinele se také mohou objevit vsazená uprostřed. V češtině i v portugalštině se oddělují čárkami, nebo vykřičníky.

Čeština se tomuto tvrzení vymyká a role citoslovcí ve větě je v ní o trochu pestřejší. V češtině mohou totiž citoslovce zastupovat plnohodnotné větné členy jako je podmět (1), přísudek (2) nebo předmět (3).

(1) V dále se ozývalo *mée*.

(2) Kočka *hop* na strom.

¹³ V češtině k tomuto výčtu ještě přibývají částice.

¹⁴ KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ Z. aj., cit. d., s. 358

¹⁵ AMEKA, F., cit. d., s. 102

(3) Pes dělá *haf haf*.

Jak je vidět na příkladu (1), *mée* zde figuruje jako podmět v základní skladební dvojici „ozývalo se *mée*“. Ve větě (2) je zřejmé, že citoslovce jako je *hop* může stát i v pozici přísudku. Na posledním příkladu (3) citoslovce *haf haf* působí ve funkci předmětu. Z těchto tří příkladů také vyplývá, že se do výše zmíněných rolí většinou dostávají citoslovce napodobující různé zvuky, tedy citoslovce zvukomalebná. Příklady (1) a (3) jsou možné i v portugalštině, nicméně se v tu chvíli mění slovní druh a z citoslovcí se tak stávají podstatná jména, jak je ukázáno na příkladu (4).

(4) O seu *mée* podia ser ouvido à distância.

Ohledně citoslovcí zvukomalebných se ve světových jazycích vedou diskuze, zda patří mezi citoslovce, nebo zda by měla tvořit samostatnou skupinu. Téma se sice může jevit jako problematika sémantiky, ale v tomto případě se jedná spíše o syntaktické hledisko. Onomatopoeia, jak jsou nazývána zvukomalebná slova, bývají nejčastěji řazena mezi citoslovce, ale ze syntaktického hlediska nesdílejí tytéž charakteristiky. Právě onomatopoeia mohou někdy zastupovat větné členy i v jazycích, jako je portugalština (6) a (7). Avšak, jak už bylo zmíněno, citoslovce v portugalštině stojí ve větě samostatně a poněkud „nezúčastněně“ (8).

(6) *Miau* é o som que faz o gato.

(7) A vaca faz *muuu*.

(8) *Uff*, consegui fazê-lo.

Z příkladu číslo šest je patrné, že se *miau* stejně tak jako *mée* v příkladu (1) může ve větě objevit jako podmět. Podobně pak na příkladu sedm *muu* plní funkci předmětu. Oproti tomu *uff* ve větě (8) není do věty syntakticky moc zapojeno a více se odkazuje na mimojazykovou realitu.

1.1.3 Grafický zápis

Nestandardní tvoření citoslovcí se odráží i v tom, že nemají vždy ustálenou grafickou podobu. Některá citoslovce mohou podstupovat grafické úpravy podle aktuální nálady osoby, která je zapisuje. V literatuře se s tímto jevem může pracovat na bázi napodobení mluveného jazyka. Prodlužováním výrazů, či jejich zapsáním velkými písmeny autoři zamýšlí implikovat zvýšení

hlasitosti promluv. Podobně mohou pracovat i s reduplikací. Nejčastěji se s tím setkáváme v komiksech, kterým tato práce s citoslovci dodává jistou živost a spád, avšak ani beletrie v tomto případě nezůstává pozadu. Úpravy grafického zápisu se týkají zejména primárních citoslovcí, které si lidé přizpůsobují podle různých nálad a situací. Jako příklad bych zde uvedla Brazilci používané citoslovce pro vyjádření radosti *Uhu*. V psané podobě lze narazit na různé formy zápisu od *Uhu* až po *Uhuuuuu*, popřípadě i velkými písmeny jako je *UHUUU*. Tyto úpravy v psaném projevu tak můžou reflektovat momentální emotivní rozpoložení jedince. Formy s více písmeny evokují jistou hravost a radost, ale mohou také signalizovat ironii.

1.2 Funkce citoslovcí

Specifická vlastnost citoslovcí tkví v jejich schopnosti nést veškerou škálu pocitů, emocí a postojů a tudíž jejich interpretace závisí na konkrétním kontextu. Existuje zde i jistá synonymie, kdy mluvčí vybírá citoslovce podle dané situace, prostředí a podle toho, jaký má vztah s ostatními přítomnými. V situaci, kdy mluvčí sedí v knihovně a chce přivolat pozornost svého přítele, použije *pst*. Když se pak tato situace přenesení do jiného prostředí, kde není potřeba být potichu a kde je naopak více hluku, zvolá *hej*.

Jak jsem již nastínila v úvodu práce, problematika významu citoslovcí bývá předmětem lingvistických diskuzí. Vystává otázka, zda by se měla citoslovce klasifikovat jako jeden ze slovních druhů, kvůli zdánlivé absenci významu. V následující podkapitole se proto budu zabývat sémantickými vlastnostmi citoslovcí, které s tímto tématem úzce souvisí a které by mohly přispět do diskuze.

Druhá podkapitola bude zaměřená na rozdělení citoslovcí na základě významu. I zde se v obou jazycích nabízí otázka zda by se slova zvukomalebná měla rozlišovat jako druh citoslovcí, nebo zda by se měla vyčleňovat samostatně.

1.2.1 Sémantické vlastnosti citoslovcí

Jedná se o spontánní a bezprostřední reakce na podněty. Za příklad uvedu portugalské slovo *fogo*, které může být použito v následujících situacích:

(6) Ana, celá šťastná, volá Brunnovi, že zvládla nejtěžší zkoušku:

Ana: Passei o exame!

Brunno: Fogo, ainda bem!

(7) Ana volá Brunnovi z nemocnice:

Ana: Dizem que fraturei o tornozelo..

Brunno: Fogo.. Espero que estejas melhor.

(8) Ana přijde do kuchyně a vidí tam hromadu neumytého nádobí po Brunnovi:

Ana: Fogo! Já estou farta disso.

Jak je na první pohled zřejmé, jedná se o tři naprosto odlišné situace. Všechny tři spojuje již zmíněné citoslovce *fogo*, které v nich působí jako bezprostřední reakce. Avšak v každé z nich je použito v jiném kontextu, což se projeví i na způsobu, jakým bude v reálném životě vyřčeno: prosódii. V situaci (6) se jedná o spontánní reakci, která by se dala nazvat sdílenou radostí a kontext je zde čistě pozitivní. Oproti tomu příklad číslo sedm v sobě nese jistou lítost a soucit, tudíž se kontext dosti odlišuje od příkladu šest. V poslední nastíněné situaci (8) se *fogo* objevuje ve smyslu rozhořčení či naštvání. Tímto se potvrzuje, že jedno a totéž citoslovce může figurovat ve více různých kontextech.

S proměnlivým obsahem některých citoslovcí také úzce souvisí intonace. Ve výše uvedených příkladech změnu konotace dotváří i intonace, kterou v daných situacích použijeme. Americký lingvista Dwight Bolinger ve své studii uvádí, že právě intonace je klíčovým prvkem v porozumění. Podle zmíněného autora zvýšená intonace implikuje cosi nového a zajímavého. Oproti tomu klesající intonace může vyvolat dojem zklidnění či definitivy.¹⁶ U citoslovcí má však intonace mnohem více funkcí a mnohem lépe pak vystihuje emoce. Pokud slovíčko *fogo* vykřikne portugalský mluvčí se zvýšenou intonací, jde o pozitivní reakci na situaci - ať už jde o milé překvapení nebo o sdílenou radost (9). Pokud však intonace při vyřčení klesá, jedná se o projev smutku nebo lítosti (10). Když se potom intonace drží nízko, ale nabere na zdůraznění artikulace, vyjadřuje pak určité pobouření a naštvání (11). Graficky by se tak tento jev dal vyznačit asi takto:

(9) Fogo (10) Fo_ogo (11) Fo-go

Pro pochopení a interpretaci citoslovcí je velmi důležité znát kontext, ve kterém byla použita, a také intonaci, kterou byla pronesena. Z tohoto poznání vyplývá, že nemají pevný lexikální význam, ale ani čistě gramatický. Jejich funkce je tedy spíše deiktická. Z tohoto důvodu

¹⁶ BOLINGER, D. „Intonation and Gesture.” *American Speech*, 1983, vol. 58, no. 2, s. 156–174., s. 160

by mohlo být na citoslovce nahlíženo jakožto na jednotky pouze funkční a nikoliv nesoucí význam. Funkčnost citoslovcí závisí na mimojazykové realitě ke které odkazují, plní roli zprostředkovatele našich pocitů a reakce na nenadálé události.

Dle mého názoru citoslovce nesou význam, který se může proměňovat v závislosti na kontextu. S čímž souvisí i jejich schopnost nahrazovat celé věty. Například lingvistka Anna Wierzbicka obhajuje citoslovce jakožto slova, která mohou nést význam, aniž by tím plnila pouze funkci. Ve spolupráci s F. Amekou upozorňuje zejména na citoslovce, která mohou nahradit celé věty:

Fuj!
Jsem znechucen.

Jsem znechucen!
Co říkám: Jsem znechucen.
Říkám to, protože chci říct co cítím.¹⁷

Pro lepší orientaci byla vytvořena následující tabulka:

	A	B
Co vyslovím:	Fuj!	Jsem znechucen!
Co si myslím:	Jsem znechucen	Jsem znechucen

V tabulce jsou uvedeny dvě situace A a B. V situaci A lze vidět vyslovené *Fuj!*, které vyjadřuje pocit znechucení u mluvčího. Oproti tomu v situaci B mluvčí vyslovuje celou větu *Jsem znechucen!*, aby tím ztvárnil stejný pocit znechucení jako u situace A. Pocity a myšlenky jsou tedy v obou situacích stejné, odlišuje se pouze to, co mluvčí vyjádří slovně. Na tomto příkladu je tak názorně ukázáno, že citoslovce mohou zastupovat celé věty a tím i nést význam. Což je zároveň příklad hovořící ve prospěch teze, aby se citoslovce nadále vyčleňovala jakožto samostatný slovní druh.

¹⁷ WIERZBICKA, A. „The semantics of interjection.” *Journal of Pragmatics*, 1992, no. 18, s. 159-192., s. 162, Yuk!

I feel disgusted

I feel disgusted!

I say: I feel disgusted

I say this because I want to say what I feel

1.2.2 Druhy citoslovcí

V závislosti na svém významu se citoslovce mohou dělit do několika skupin. I zde se dají nalézt určité rozdíly mezi českým a portugalským jazykem. Zatímco v češtině dělíme citoslovce na pocitová, zvukomalebná a vybízecí, v portugalštině lze vyzorovat dělení pouze na pocitová a zvukomalebná. Předkládaná klasifikace počítá s tím, že mezi citoslovce zahrnujeme i slova zvukomalebná.

Citoslovce pocitová v obou jazycích slouží jako prostředek k vyjádření emocí, pocitů a hodnocení. Ve většině případů se jedná o slova emocionálně zabarvená (v čj např. *au, sakra*; v pt např. *ai, fogo*). Právě tento druh citoslovcí je nejčastěji bezprostřední reakcí a závisí na kontextu.

Další kategorií jsou pak citoslovce zvukomalebná (nebo také onomatopoická), která jsou jakousi snahou o napodobení různých zvuků (v čj např. *mňau, cheche*; v pt např. *miau, haha*). Tento druh citoslovcí bývá základem pro tvoření sloves (v čj např. *mňoukat*, v pt např. *miar*). Díky svým specifickým charakteristikám jsou to právě zvukomalebná citoslovce, která nejčastěji zastupují funkce větných členů (viz kapitola *1.1.2 Morfosyntaktické vlastnosti citoslovcí*).

Vybízecí citoslovce v češtině slouží mluvčímu k tomu, aby upozornil na sebe nebo na to, co si přeje (v čj např. *pst*, v pt např. *pst*), na něco ve svém okolí (v čj např. *hele*, v pt např. *olha*), nebo aby vybídl někoho k akci (v čj např. *ven*, v pt např. *fora*). Do této kategorie spadají i povely pro zvířata (v čj např. *čičí*, v pt např. *pspsps*).

2. PRAKTICKÁ ČÁST

V této části práce se přesunu k praktickému využití citoslovcí v reálném životě. Budu se zde opírat o dotazníkové šetření, pomocí kterého budu zjišťovat, zda lze odpozorovat odlišnosti citoslovcí v evropské¹⁸ a brazilské¹⁹ portugalštině. Při analýze sesbíraných dat budu aplikovat i poznatky nabyté v teoretické části.

2.1 Metodika práce

Jak už bylo zmíněno v úvodu této práce, mým cílem je zjistit, zda existují odlišnosti v užití citoslovcí v PE a v PB. Pro dosažení cíle jsem považovala za nejvhodnější prostředek formu dotazníku. V potaz přicházela i práce s korpusem, ale ta přinášela jisté nevýhody. Hlavní nevýhodou pak pro mě bylo, že se v jazykových korpusech primárně shromažďují psané texty a tudíž se nejedná o spontánní reakce rodilých mluvčích v řeči (výjimkou by mohly být příspěvky z blogů, ale ani tam to není samozřejmé). Tyto bezprostřední reakce však byly klíčové pro můj výzkum a dotazník se tak nabízel jako lepší řešení.

Další nedokonalostí korpusem je nevyváženost textů z brazilského a portugalského prostředí, přičemž převažují zdroje z Brazílie. Oproti tomu sesbíraná data v dotazníku jsou poměrně vyvážená a jen o pár jednotek v nich mají převahu mluvčí používající evropskou variantu.

Problémem korpusem může být i to, že některá citoslovce bývají chybně řazena pod jiné slovní druhy a naopak jiné slovní druhy mohou figurovat pod tagem citoslovcí.

Rozhodujícím faktorem pro mě byla i snazší orientace v dotazníku, který jsem uspořádala podle potřeby. Orientace v korpusech by v tomto případě byla nepřehledná a je možné, že i nepřesná, kvůli občasnému chybnému rozřazení slovních druhů.

Jak už bylo řečeno v úvodní části, dotazníkové šetření se skládá ze dvou částí. V první z nich je zadáno deset situací, na které mají rodilí mluvčí spontánně zareagovat. Situace se liší tak, aby pokud možno evokovaly různé pocity jako je překvapení, naštvaní, radost atd. Tudíž ve většině případů nalezneme citoslovce pocitová, nicméně se mohou objevit i citoslovce vybízecí. Inspirovala jsem se zde běžnými událostmi, jelikož jsem chtěla zachytit ta nejpoužívanější citoslovce, která by portugalsky mluvící lidé opravdu řekli (např. situace: *Comes um prato extraordinário*).

Ve druhé části bylo uvedeno deset zvířat a úkolem respondentů bylo doplnit, jaké zvuky vydávají a jak se řekne sloveso, jež popisuje daný zvuk (např. *Que som faz a vaca e qual é o*

¹⁸ dále může být zapsána jako PE

¹⁹ dále může být zapsána jako PB

verbo?). Znovu bylo mým cílem vybrat nejběžnější příklady zvířat, u kterých se učíme zvuky už od dětství. Zvuky zvířat jsou zajímavým tématem jelikož se v jazycích mohou podstatně odlišovat. Do této skupiny jsem ze stejného důvodu přidala i otázku, jak se přivolává kočka v Portugalsku a v Brazílii. Kočky patří mezi nejrozšířenější druhy na světě, navíc jsou to jedny z mála zvířat, která se snažíme přivolat k sobě a existuje k tomu určité citoslovce na rozdíl od psů.

Popisovaný dotazník má následující podobu:

As interjeições

O país de origem: _____

Parte 1

Quais interjeições usarias nestas situações?

- 1) O teu amigo que estava sempre solteiro diz-te que se vai casar
- 2) Comes um prato extraordinário (em checo dizemos “mňam”)
- 3) Comes um prato de que não gostas (em checo dizemos “fuj”)
- 4) Queres mostrar alguma coisa ao teu amigo, mas o amigo está uns metros longe de ti - tens que chamar a sua atenção
- 5) Alguma pessoa fala e tu queres que se cale (em checo dizemos “pšt”)
- 6) O teu amigo participa numa corrida, já está perto da meta e tu queres encorajá-lo
- 7) Corres para paragem de autocarros e vês o teu autocarro partir
- 8) Chegas a saber que passaste o exame mais difícil
- 9) Alguém ou algo irrita-te
- 10) Encontras-te com o teu amigo

Parte 2

Escreve por favor os sons que fazem estes animais e o verbo

1a) o gato (em checo o gato faz o som “mňau” e o verbo é “mňoukat”)
som:
verbo:

1b) Que som fazem para chamar um gato? (em checo é “čičí”)

- 2) o cão
som:
verbo:
- 3) a vaca
som:
verbo:
- 4) a cabra
som:
verbo:
- 5) a ovelha
som:
verbo:
- 6) a rã
som:
verbo:
- 7) o galo
som:
verbo:
- 8) o rato
som:
verbo:
- 9) o pato
som:
verbo:
- 10) o cavalo
som:
verbo:

Pro distribuci dotazníku jsem využila studijního pobytu v Lisabonu, kde jsem měla přístup k respondentům v mém věku, portugalského i brazilského původu. Jelikož můj výzkum není sociolingvistického rázu, nepovažovala jsem za důležité zohledňovat faktory jako je pohlaví, sociální postavení, regionální příslušnost či věk. Všichni respondenti jsou tudíž v rozmezí 18 až 25 let. V tomto případě mi nepřišlo důležité sbírat data napříč generacemi, protože se předpokládá, že se slovní zásoba tohoto druhu neobměňuje příliš často. Stejně tak není rozlišeno, jakého jsou respondenti pohlaví, protože ani tato informace se nezdá jako klíčová. Jediným dotazovaným údajem je tak země původu. Dotazování jsem omezila pouze na Portugalsko a Brazílii, protože to byla nejsnadněji přístupná data.

Dotazníků jsem shromáždila dvacet šest, z toho je čtrnáct od mluvčích s portugalským občanstvím a zbylých dvanáct s brazilským. Shromážděných dat není tolik a z tohoto důvodu jsou výsledky spíše orientační. Nejedná se však o sociolingvistický výzkum, tudíž menší početnost respondentů není význačnou překážkou.

Jako formu dotazníku jsem zvolila Word dokument a Google formulář, přičemž se mi více osvědčil právě dokument vytvořený ve Wordu, skrze který jsem získala většinu odpovědí.

Dotazníky jsem pak rozesílala online svým přátelům z lisabonské univerzity a požádala je, zda by mohli dotazník vyplnit a poslat ho ještě dalším lidem. Tímto způsobem jsem získala všechna potřebná data.

2.2 Analýza sesbíraných dat

V této podkapitole budu postupně analyzovat všechny sesbírané odpovědi a budu je doplňovat o vlastní komentář. Nejprve vždy uvedu dotaz, poté odpovědi a nakonec komentář. Pak bude následovat shrnutí všech vyskytovaných jevů.

2.2.1 První část

Do první části dotazníku respondenti vypisovali citoslovce, jež by použili v následujících situacích:

1) O teu amigo que estava sempre solteiro diz-te que se vai casar

Zde šlo primárně o citoslovce údivu či úžasu spojeného s příjemným překvapením. Část respondentů zvolila právě citoslovce vyjadřující překvapení a někteří zase citoslovce vyjadřující radost. V češtině bychom pro tuto situaci mohli použít ekvivalent *no nekecej!*. Sesbírané odpovědi vypadaly takto:

PE	PB
6x Uau	2x Uau
- 3x uau	- 1x uau
- 1x uaaau	- 1x uaau
- 1x uauuu	2x Uhu
- 1x uaauuu	- 1x UHU
3x Eish	- 1x uhuuu
- 2x Eish	Sério?!
- 1x Eiish	Aeeee
2x Hã?	Parabéns
Eh!	É nada
Elá	O loco!
Sério?	Eita
	Rum
	ATÉ QUE ENFIM!

Viditelným rozdílem je četnost opakování v PE oproti v PB. Zatímco v PE se v odpovědích opakuje šestkrát citoslovce *Uau*, třikrát *Eish* a dvakrát *Hã?*, v PB se objevuje pouze 2x *Uhu* a 2x *Uau*.

Dále je pak zřejmé, že se reakce v obou variantách poměrně liší. Společné mají pouze *Uau* a *Sério?*.

Z hlediska tvorby citoslovcí zde převažují citoslovce primární, avšak objevují se i sekundární jako je *sério* a *parabéns*. Dalším zajímavým jevem je použití interjekčních spojení *é nada*, *o loco* a *até que enfim* v PB, které mluvčí PE v této situaci vůbec nepoužili.

Znatelný je zde vliv anglického jazyka. Velká část portugalských mluvčích použila anglické *wow* s portugalským zápisem *uau*. Tento jev se vyskytl více v PE, než v PB.

Po grafické stránce jsem se setkala s různým zápisem u *uau* a *uhu* co se týče prodlužování zápisu. Zaznamenala jsem například varianty *uau*, *uaaaau*, ale i *uauuu*, nebo *uhu* a *uhuuu*. Objevily se i odpovědi *UHU* a *ATÉ QUE ENFIM* zapsané velkými písmeny.

2) Comes um prato extraordinário (em checo dizemos “mňam”)

V tomto případě měli portugalské mluvčí doplňovat citoslovce, která by použili pro vyjádření spokojenosti s pokrmem. Čeští mluvčí by zde použili *mňam*, jak je uvedeno v samotném zadání.

PE	PB
4x hum	6x hum
- 2x hum	- 2x hum
- huum	- huuuuuumm
- hummm	- huummm
4x mmmm	- hummmm
- mm	- hummmmm
- mmm	2x hmm
- 2x mmmm	- hmm
2x mnham	- HMMMMM
mnhame	2x nhame
hmm	- nhame
mhmmm	- nhame nhame
umm	nhami
	perfeito!

Znovu se u odpovědí setkáváme s opakováním, v PE se po čtyřech opakuje citoslovce *hum*, *mmmm* a po dvou *mnham*. V PB se šestkrát opakuje *hum*, a dvakrát *hmm* a *nhame*.

V tomto případě se odpovědi nijak zásadně neliší. Obě varianty používají téměř stejná citoslovce s malými grafickými obměnami jako například *mnham* v PE a *nhame* v PB.

Všechna uvedená citoslovce jsou primární, jediné *perfeito* spadá do skupiny sekundárních. Interjekční spojení nezvolil nikdo.

Velmi zajímavý je zde grafický zápis. Ačkoliv se použítá citoslovce opakují, jejich grafický zápis se liší. Znovu se objevuje prodloužení zápisu, například *hum* bylo zapsáno jako *hum*, *huum*, *huuuuuuumm* ale i jako *hummm*. Na tomto příkladu je vidět, že se může *hum* zapsat s více písmeny *m*, nebo *u*, tudíž existuje více variant grafické podoby. Stejně tak se měnilo zapsání i u *mmmm* a *hmm*. Dále pak mluvčí využili reduplikace u *nhame nhame*, nebo velkých písmen u *HMMMMM*. Je možné, že se zde reduplikace *nhame nhame* objevuje pod vlivem anglického *yum yum*.

3) Comes um prato de que não gostas (em checo dizemos “fuj”)

V této situaci jsem naopak dotazovala užití citoslovcí pro popsání něčeho nedobrého. Českou reakcí by zde bylo *fuj*, jež je znovu uvedeno v samotném zadání.

PE	PB
5x ew	6x eca
- 4x ew	- 5x eca
- ewww	- ECA
2x que nojo	3x credo
2x mau	2x ugh
blech	hum
ble	
cruzes	
ughh	
ierrc	

V obou případech dochází k četnému opakování, mluvčí PE pětkrát uvedli *ew*, dvakrát *que nojo* a dvakrát *mau*. V brazilské variantě jsem zaznamenala šest použití *eca*, třikrát *credo* a dvakrát *ugh*.

Oproti situaci dva se odpovědi v obou variantách výrazně odlišují. Společné mají pouze *ugh*, které má ale v PE a v PB jinou grafickou podobu.

Opět převažují citoslovce primární, avšak narozdíl od situace dva se objevuje i pět citoslovcí sekundárních, a to *que nojo*, *mau*, *cruzes*, *eca* a *credo*. Dvakrát se objevilo interjekční spojení *que nojo*.

Už v situaci jedna se promítl zřetelný vliv angličtiny do portugalštiny a zde je snad ještě viditelnější. V evropské variantě portugalštiny velká část mluvčích zareagovala anglickým *ew*, které však narozdíl od *uau* nemá portugalský přepis. V PB pro změnu dva mluvčí použili *ugh*.

Grafické odlišnosti zápisů se v tomto případě příliš nevyskytují, ale i tak jsem se setkala s variantami prodloužení *ew* a *ewww*, *ughh* v PE a *ugh* v PB. Znovu se objevuje i zápis velkými písmeny *ECA*.

4) Queres mostrar alguma coisa ao teu amigo, mas o amigo está uns metros longe de ti - tens que chamar a sua atenção

Tato situace vyžadovala použití citoslovcí vybízecích na delší vzdálenost. V češtině bychom stejně jako v portugalštině použili *pst*.

PE	PB
5x <i>pst</i>	5x <i>ei</i>
- 3x <i>pst</i>	3x <i>psiu</i>
- 2x <i>psst</i>	<i>oh</i> + nome do amigo
4x <i>ei</i>	<i>ohhh</i>
- 3x <i>ei</i>	<i>ow</i>
- <i>eei</i>	<i>viu</i>
3x <i>psht</i>	
<i>oh</i> + nome do amigo	
<i>ohh</i>	

Narozdíl od brazilské varianty portugalštiny, v evropské převažuje opakování citoslovcí. Jak můžeme vidět na sepsaných odpovědích, *pst* bylo použito pěti respondenty, *ei* čtyřmi a *psht* třemi. V PB mluvčí aplikovali 5x *ei* a 3x *psiu*.

Přibližně polovina odpovědí se v obou variantách shoduje. Dotazovaní v PE i v PB použili stejně *ei*, *ohh* a *oh* doplněné o jméno kamaráda, kterého chtějí přivolat.

Všechny uvedené příklady spadají do skupiny primárních citoslovcí, až na výjimku *viu*, která se řadí mezi sekundární. Interjekční spojení nebylo uvedeno ani jednou.

I v této situaci narazíme na vliv angličtiny, která se zde promítá jak v PE, tak v PB v podobě *oh* a *ei*. Stejně jako *wow* mění grafickou podobu podle portugalské ortografie na *uau* v situaci 1), *hey* prochází stejnou proměnou na *ei*.

Po grafické stránce tato skupina odpovědí není příliš rozmanitá. Objevuje se pouze změna v PE v prodloužení zápisu u *pst* a *psst*, *ei* a *eei*. Uvedená změna je patrná i mezi PE a PB u *ohh* a *ohhh*.

5) Alguma pessoa fala e tu queres que se cale (em checo dizemos “pšt”)

V tomto případě respondenti uváděli citoslovce, kterými chtěli někoho umlčet. Znovu je zde patrné ze zadání, že bychom v češtině použili *pšt*.

PE	PB
3x chiu	5x xiu
2x shiu	2x shiu
2x shhh	2x psiu
2x psht	psiii
psh	psht
pst	shhh
st	
quieto	
calado	

Z hlediska opakování jsou na tom obě varianty stejně, v PE mluvčí třikrát uvedli *chiu* a pak vždy po dvou *shiu*, *shhh* a *psht*. V PB bylo nejčastější *xiu*, které se objevilo v pěti dotaznících, poté *shiu* ve dvou a *psiu* také.

Na první pohled to nemusí být zřejmé, ale respondenti zde volili podobná citoslovce, jež se odlišují pouze grafickým zápisem. Společná citoslovce tak pro PE i pro PB v této situaci jsou *chiu*, *shiu*, *xiu*, *shhh* a *psht*.

Dotazovaní v PB raději používali citoslovce primární, kdežto v PE se objevila i slova *quieto* a *calado*, která jsou sekundární. Stejně jako v předešlé situaci, ani zde nikdo nezvolil interjekční spojení.

Až na jiný zápis *chiu*, *shiu* a *xiu* nebyly zaznamenány žádné jiné grafické úpravy.

6) O teu amigo participa numa corrida, já está perto da meta e tu queres encorajá-lo

Zde měli dotazovaní uvést citoslovce, která by použili pro povzbuzení svého kamaráda v závodě. V češtině bychom například povzbuzovali voláním *to dáš!*.

PE	PB
4x vai	4x vamo
- 3x vai	2x bora
- vai vai	2x vai
3x vamos	- vai
3x força	- vaaaaai
2x uh	vai + nome do amigo
- uh	vai porra

- uuuh
2x bora

força
não para

V PE se všechny odpovědi opakovaly, čtyřikrát dotazovaní zareagovali slovem *vai*, třikrát *força* a *vamos* a dvakrát *uh* a *bora*. V PB jsem se setkala se čtyřmi použitími citoslovce *vamo*, se dvěma *bora* a *vai*.

I v této situaci jsou odpovědi v PE a v PB podobné. V PE mluvčí použili navíc pouze *uh*, které se neobjevuje v části PB a naopak v PB respondenti uvedli navíc *vai porra* a *não para*.

Zde, narozdíl od předcházejících situací, rodilí mluvčí převážně uváděli citoslovce sekundární. Nejčastěji se objevily původně slovesné tvary *vamos* a *vai*. Další uváděná citoslovce patřící do této skupiny byla *bora* a *força*. Z primárních citoslovců jsem zaznamenala pouze *uh*. Kromě toho byla použita dvě interjekční spojení *não para* a *vai porra*.

Po grafické stránce se v odpovědích vyskytlo prodlužování výrazů jako ve slově *uh* - *uuuh*, nebo *vai* - *vaaaaai*. Mimo to se objevila i reduplikace *vai vai*. Zapsání velkými písmeny zde nikdo ne zvolil.

Zajímavá je úprava výrazů *bora* a *vamos*. Citoslovce *bora* je lexikalizovaná podoba, jež vychází ze slova *embora*. Dokonce se mi v jednom z dotazníků dostalo vysvětlení *De 'embora', mas toda a gente diz 'bora'*. Toto zkrácení platí pro PE i pro PB. Oproti tomu *vamos*, které se objevuje v plné formě v PE, se zkracuje na *vamo* v PB.

7) Corres para paragem de autocarros e vês o teu autocarro partir

V této situaci jsem dotazovala jaká citoslovce portugalské mluvčí použijí, když je něco naštve. V češtině bychom uvedli *sakra*.

PE
2x tsc
2x fogo
2x não
eh não
epá não
eía mano
eish
irra
puxa
bolas
foda-se

PB
raios
pu
que ódio
droga
oh não
NÃO
me espera
eita
caramba
nem fodendo
merda
que merda é essa

V této části bych podotkla, že obecně nedochází k opakování výrazů. V PE se opakují pouze *tsc, fogo a não*, každé po dvou. V PB se neopakuje nic. Variabilita odpovědí je tak největší ze všech zaznamenaných situací. Tento faktor poukazuje na to, že se citoslovce hojně používají právě v kontextech negativních emocí, kde mají úlevnou funkci, a proto jich existuje velká škála

Sesbírané odpovědi v PE i v PB jsou velmi rozdílné. Jediné společné mají citoslovce *não*.

Z hlediska uskupení primárních a sekundárních citoslovcí zde opět převažují ta sekundární. Do skupiny primárních patří pouze *tsc, eish, irra, pu, eita* a *caramba*. Také jsou zde hojně zastoupena interjekční spojení jako *epá não, eia mano, que ódio, oh não, me espera, nem fodendo* a *que merda é essa*.

Co se týče grafických úprav, tak tato situace příliš rozmanitá není. Neobjevilo se ani prodlužování výrazů a ani reduplikace. Jediná zaznamenaná změna v zápisu bylo použití velkých písmen u *NÃO*.

Tato situace byla oproti předešlým poměrně bohatá na vulgarismy, které jsem vždy vypsala na konec. Jak si můžeme všimnout, v PE mluvčí použili výrazy *bolas* a *foda-se*, zatímco v PB uvedli *nem fodendo, merda* a *que merda é essa*.

8) Chegas a saber que passaste o exame mais dificil

Zde jsem uvedla situaci, ve které se dotazovaný dozvěděl, že prošel nejtěžší zkouškou a tudíž vyjadřuje úlevu. Českou reakcí by zde bylo *uf*.

PE	PB
3x ufa	3x uhu
2x uff	- uhu
2x ah	- 2x uhuuu
- ah	2x ufa
- aah	uhhh
2x yay	ahhh
- yay	meu deus AHHH
- yaay	graças a Deus
yey	ae
yes	eba
bora	yes
tau	
vamos + palavrão	

Pokud se zaměříme na četnost opakování, znovu v tomto směru vede PE, ve které se třikrát objevuje *ufa* a poté dvakrát *uff*, *ah* a *yay*. V brazilské variantě mluvčí uvedli pouze tři citoslovce *uhu* a dvě *ufa*.

Obě varianty v této situaci opět nemají příliš mnoho společných odpovědí. V PE i v PB nalezneme použití *ufa*, *ah* a *yes*. Ostatní citoslovce se poměrně odlišují.

Oproti situacím šest a sedm zde upadá použití sekundárních citoslovců a objevují se tak spíše ta primární. Ze sekundárních mluvčí uvedli pouze *vamos*, *bora* a *yes*. V PB někteří dotazovaní reagovali interjekčními spojeními *meu deus AHHH* a *graças a Deus*. Zbylé odpovědi tvoří citoslovce primární.

V tomto případě, podobně jako v jiných předcházejících, je vidět vliv anglického jazyka. Tento jev zde převažuje významně v PE, ve které se objevují výrazy jako *yes*, *yay* a *yey*. Anglické *yes* se dokonce objevilo i v jedné z reakcí v PB.

Z hlediska grafických úprav je tato situace bohatší, než předcházející situace. Dokonce ve třech případech jsem se setkala s prodloužením výrazu *ah* - *aah*, *yay* - *yaay* a *uhu* - *uhuuu*. V případě *meu deus AHHH* se objevuje kombinace zapsání obvyklými malými písmeny a velkými pro zdůraznění úlevy. Reduplikaci nikdo neuvedl.

9) Alguém ou algo irrita-te

V uvedené situaci měli mluvčí vypsát citoslovce, jež by použili v případě, že je někdo nebo něco obtěžuje. V češtině bychom v psaném projevu mohli použít *ježiš*.

PE	PB
2x epá	3x aff
2x ugh	2x argh
2x ah	2x hmpf
2x ai	meh
mau	rum
mau Maria	chega
hem	pqp
chega	que saco
tsk	
fff	

Co se týče opakování použitých citoslovců v PE, setkala jsem se dvěma *epá*, *ugh*, *ah* a *ai*. V PB se objevila větší shoda u *aff*, které se v odpovědích objevilo třikrát, a u *argh* a *hmpf*, které byly zaznamenány po dvou.

V tomto případě se v evropské i brazilské variantě objevuje pouze jedna shodná odpověď, a to *chega*. Ve zbylých reakcích byli respondenti obou variant originální a neshodují se tak v nich žádná další citoslovce.

Z hlediska tvoření citoslovcí je tato skupina chudá na sekundární skupinu. Nezaznamenala jsem než *mau* a *chega*. Interjekčních spojení je zde také pomálu, objevilo se pouze *que saco* a *mau Maria*. Zbytek odpovědí je tvořen výhradně citoslovci primárními.

V PE i v PB jsou znovu viditelná citoslovce přejatá z angličtiny. V PE se jedná o *ugh*, v PB pak o *argh* a *hmpf*.

Grafická stránka této situace není vůbec rozmanitá. Ačkoliv se našly shodné odpovědi, žádné grafické odlišnosti v zápisech se neobjevily.

10) Encontras-te com o teu amigo

V poslední ze situací šlo pouze o pozdrav s přáteli. Mluvní češtiny by zde použili *chau*.

PE	PB
3x alô	5x oi
2x oi	2x hey
2x olá	- hey
hey	- heey
heyo	2x e aí
oh	- e aí?
então	- e aí!
atã	opa
olha quem é el@	olá
óó	ÊÊÊÊÊ

V četnosti opakování je toto jeden z mála případů, kdy se uvedené odpovědi v PB opakují častěji, než v PE. V brazilské variantě tak nalezneme pětkrát *oi*, dvakrát *hey* a *e aí*. Oproti tomu v evropské portugalštině mluvčí uvedli pouze třikrát *alô*, dvakrát *oi* a *olá*. Překvapilo mě, že se v PE nejčastěji objevilo *alô*, protože bych z vlastní zkušeností očekávala, že většina dotazovaných použije *olá*.

Zde se odpovědi také částečně liší, obě varianty mají společné *oi*, *hey* a *olá* a zbylé reakce jsou různé.

Tato skupina reakcí je opět tvořena převážně citoslovci primárními. Ze sekundárních není zastoupeno než *então*. V obou variantách se objevilo po jednom interjekčním spojení - *olha quem é el@* a *e aí*.

I zde se setkáváme s viditelným vlivem angličtiny. Někteří mluvčí obou variant za pozdrav zvolili anglické *hey* či *heyo*. Navíc *alô*, které uváděli respondenti PE je etymologicky vyvozeno z staroanglického *hallo*.

Grafické úpravy se tentokrát týkají výhradně PB, ve které jsem zaznamenala prodloužení zápisu u *hey - heey*. Druhá úprava, která zde byla uvedena je *e aí* se dvěma různými interpunkčními znaménky. Poprvé se *e aí* objevilo následované otazníkem a podruhé vykřičníkem. Další z úprav prošlo citoslovce ÊÊÊÊÊÊ, ve kterém mluvčí zvolil zápis velkými písmeny.

Nyní se přesunu od jednotlivých modelových situací k analýze sesbíraných dat jako celku. Podíváme-li se na míru podobnosti mezi PE a PB, zjistíme, že z celkem deseti různých modelových situací se odpovědi lišily u šesti z nich (*no nekecej!*, *fuj*, *sakra*, *uf*, *ježiš*, *čau*), u tří byly podobné (*mňam*, *pšt*, *to dáš!*) a v jednom případě se shodovala cca polovina reakcí (*pst*). Dvě ze tří situací (*pšt*, *to dáš!*), ve kterých mluvčí PE i PB použili podobná citoslovce, vyžadovaly převážně citoslovce vybízečí. Stejný druh citoslovcí vyžadovala i situace číslo čtyři (*pst*), u níž byla zaznamenána poloviční shoda uvedených reakcí. Třetí situace (*mňam*), ve které se odpovědi shodovaly, byla zaměřena na vyjádření toho, že nám něco chutná.

Shody se objevovaly především u situací, kde se dá předpokládat malá variabilita citoslovcí (např. *fuj*) a naopak velké rozdíly byly tam, kde se dá předpokládat široká škála reakcí (např. *sakra*). Z tohoto vyplývá, že dotazovaní mluvčí PE a PB nemají tendenci používat stejná citoslovce, pokud se nejedná o situaci, ve které někoho povzbuzují nebo vybízejí k nějaké aktivitě, nebo hodnotí chutný pokrm.

Dalším zkoumaným jevem byla četnost opakování jednotlivých citoslovcí. Zaznamenala jsem, že v rámci evropské varianty portugalštiny se citoslovce opakovala častěji, než v rámci brazilské. V šesti z výše uvedených deseti situací (*no nekecej!*, *pst*, *to dáš!*, *sakra*, *uf*, *ježiš*) se citoslovce opakovala více právě v PE, než v PB. Ve dvou dalších případech (*mňam*, *pšt*) došlo ke shodnému počtu opakování a ve zbývajících dvou (*fuj*, *čau*) tento zkoumaný jev převažoval v PB nad PE. Je proto možné, že by se v brazilské variantě objevovalo více vyjádření a jejich synonym pro dané situace.

Třetí zkoumanou složkou bylo zastoupení citoslovcí primárních, sekundárních a interjekčních spojení. V osmi z deseti případů (*no nekecej!*, *mňam*, *fuj*, *pst*, *pšt*, *uf*, *ježiš*, *čau*) mluvčí preferovali užití citoslovcí primárních. Ve dvou zbývajících situacích (*to dáš!*, *sakra*) převažovala citoslovce sekundární. A to konkrétně v situaci šest a sedm, které toho nemají jinak mnoho společného.

Interjekční spojení se pak objevila v sedmi z deseti situací (*no nekecej!*, *fuj*, *to dáš!*, *sakra*, *uf*, *ježiš*, *čau*). Ve třech z nich se objevila pouze v brazilské variantě (*no nekecej!*, *to dáš!*, *uf*), v dalších třech byly zaznamenány v PE i v PB (*sakra*, *ježiš*, *čau*) a v posledním případě jenom v PE. Můj postřeh z tohoto je, že jsou interjekční spojení více oblíbená v brazilské variantě, ale mohou se objevovat i v evropské.

U některých situací byl patrný vliv anglického jazyka. Konkrétně se tato záležitost vyskytla u šesti z nich (*no nekecej!*, *fuj*, *pst*, *uf*, *ježiš*, *čau*). Zajímavé však je, že pouze u situací jedna a čtyři (*no nekecej!*, *pst*) dotazovaní uvedli anglická citoslovce s portugalským přepisem *uau* a *ei*. V ostatních čtyřech situacích (*fuj*, *uf*, *ježiš*, *čau*) reagovali citoslovci psanými anglicky, např. *yes*. Popsaný jev se vyskytuje u obou variant v podobném rozložení, ale lehce převládá v PE.

Poslední zkoumanou kategorií byly grafické úpravy. Ty se objevily všude až na výjimku čísla devět (*ježiš*). Oproti tomu ve druhé uvedené situaci (*mňam*) jsem zaznamenala tři různé typy grafických úprav. Nejčastěji se tak objevovalo prodloužení výrazů, které si myslím, že je nejpopulárnější v běžně psané komunikaci, jelikož může citoslovce dodávat různě kladený důraz. Nejméně frekventovaná byla reduplikace, jež byla použita pouze dvakrát. O trochu více pak mluvčí pracovali se zápisem velkými písmeny, který se konkrétně objevil u sedmi odpovědí. Grafické změny v zápisu se týkaly výhradně brazilské varianty, v evropské například nikdo nevyužil možnosti zápisu velkými písmeny.

2.2.2 Druhá část

V této části budu analyzovat sesbíraná data z druhé poloviny dotazníkového šetření. Stejně jako v předešlé části, i zde nejprve uvedu dotazovaný zvuk zvířete, poté nashromážděné odpovědi a nakonec doplním vlastní komentář.

1a) o gato (em checo o gato faz o som “mňau” e o verbo é “mňoukat”) - respondenti měli uvést zvuk mňoukání a k němu odpovídající sloveso

som:

PE

14x miau

PB

12x miau

verbo:

PE

14x miar

Jak jsem předpokládala, na sepsaných odpovědích je vidět, že se PE a PB od sebe nijak neliší ani v jednom z ohledů.

PB

12x miar

1b) Que som fazem para chamar um gato? (em checo é “čičí”)

PE

5x pspsp
3x pstpstpst
2x pshpshpshpshpsh
pshiu pshiu
psssss
bisso
biss

PB

4x pspsp
3x psi psi psi
psiu
psss
pixi pixi pixi
xanii
tututu

Nyní budu pokračovat přídatnou otázkou, aneb jakým způsobem k sobě portugalští mluvčí chtějí přivolat kočku. V obou variantách portugalštiny se nejčastěji objevilo citoslovce *pspsps*. Ve zbytku odpovědí se jinak dotazovaní PE a PB lišili, s výjimkou *psss*, jež se též objevilo u obou. Rozdíly však byly především u grafické podoby stejného zvuku jako např. u *pshiu pshiu* v PE a *psiu* v PB.

Pro většinu odpovědí je charakteristická reduplikace morfémů.

2) o cão - zde jsem dotazovala citoslovce pro štěkání a sloveso štěkat

som:

PE

9x ão ão
3x au au
woof
béu béu

PB

12x au au

verbo:

PE

14x ladrar

PB

12x latir

Zajímavé je, že všichni dotazovaní PB použili shodně *au au*, oproti tomu se v PE objevila čtyři různá citoslovce. Nicméně, stejně jako v PB, tak i v PE jsem zaznamenala použití *au au*.

I v této kategorii citoslovcí se promítá vliv anglického jazyka jak můžeme vidět na jedné z odpovědí *woof*.

Na odpovědích je zřejmé, že mluvčí PE i PB preferovali k zápisu reduplikaci ve formě *ão ão*, *au au* či *béu béu*.

V tomto případě se v obou variantách lišila slovesa. Zatímco mluvčí evropské varianty zvolili sloveso *ladrar*, mluvčí brazilské uvedli *latir*.

3) a vaca - mluvčí měli vypsát citoslovce bučení a dané sloveso

som:

PE

14x muuuu
- 7x muuuu
- 3x muuu
- 2x muu
- 2x mu

PB

12x muuu
- 6x mu
- 3x muuu
- 2x muuuu
- muu

verbo:

PE

14x mugir

PB

11x mugir
mujir

Jak je vidět na shromážděných odpovědích, mluvčí jak PE tak PB uvedli *muuuu*. Jediné v čem se *muuuu* liší v obou variantách, je grafický zápis a počet *uu* ve slově.

Ani u sloves jsem nezaznamenala rozdíl. Jeden z respondentů však napsal *mugir* chybně s písmenem *j* na místě, kde mělo být *g*.

4) a cabra - zde šlo o zvuk, který vydává koza a odpovídající sloveso

som:

PE

9x mééé
- 6x mééé
- 2x méé
- mé
3x bááá
beh
ehh

PB

8x bééé
- 4x bé
- 2x bééééé
- béééé
- bééé
2x méé
méh
behh

verbo:

PE	PB
7x berrar	6x balir
7x balir	5x berrar
	balar

Ačkoliv v PE i PB nalezneme společný prvek *mée*, odpovědi jsou velmi odlišné. V PE převládá citoslovce *mée*, zatímco v PB *bée*.

Z hlediska grafického zápisu se občas objevil jiný počet *é*, ať už ve slově *mée* nebo *bée*.

Slovesa se opět nijak zásadně neliší, mluvčí obou variant uváděli *berrar* a *balir*. Jeden z dotazovaných PB vypsál *balar*, které se ovšem hojněji užívá ve španělštině.

5) a ovelha - dotazovala jsem zvuk bečení a příslušící sloveso

som:

PE	PB
10x méée	7x béée
- 7x méée	- 3x bé
- 2x mé	- 2x bééeé
- méé	- 2x bééeéé
4x meh	3x méée
	- mééeé
	- méée
	- mé
	méh
	behh

verbo:

PE	PB
14x balir	7x balir
	4x berrar
	balar

U této otázky jsem nashromáždila podobné odpovědi jako u předchozí, což je zajímavé, vzhledem k tomu, že v čj kozy a ovce vydávají rozdílný zvuk. Uvedená citoslovce se tak opět liší v PE a v PB. Mluvčí PE znovu preferovali použití *mée* a mluvčí PB *bée*.

Opět se setkáváme i s různými variantami zápisu od *mé/bé* až po *méeéé/béeééé*.

Oproti předchozí otázce však všichni uživatelé evropské portugalštiny uvedli sloveso *balir*, kdežto uživatelé brazilské varianty použili *balir*, *berrar* a *balar*.

6) a rã - respondenti uváděli zvuk žáby a opět odpovídající sloveso

som:

PE	PB
10x croac	6x croac croac
3x rebet rebet	krabit
úabits	brept
	rap
	rébet
	webit
	werbert

verbo:

PE	PB
10x coaxar	8x coaxar
3x grasnar	3x coachar
croaxar	grunhir

Většina mluvčích PE i PB se shodla na citoslovci *croac*, u obou se objevilo i *rebet* a ostatní odpovědi se lišily.

Podobně jako u citoslovce štěkání, i v tomto případě docházelo k reduplikaci v PB *croac croac* a v PE *rebet rebet*.

Zde je patrný velký vliv anglického jazyka u použití *croac*.

Ani uvedená slovesa nebyla příliš rozdílná, ve většině případů mluvčí uvedli *coaxar*. Někteří uživatelé evropské varianty vypsali *grasnar*. Zaznamenala jsem i chybný zápis v PB *coachar* a v PE *croaxar*. Jeden dotazovaný z PB použil sloveso *grunhir*.

7) o galo - dotazovaní vypisovali citoslovce kokrhání a dané sloveso

som:

PE	PB
9x cócórócócó	9x cocoricó
- 6x cócórócócó	- 5x cocoricó
- 3x cocorocócó	- 2x cócórícó
4x cocorocó	- 2x có có ri có
cocorocoro	3x cocorocó

verbo:**PE**

9x cacarejar
5x cantar

PB

6x cantar
3x cacarejar
2x cocoricar
cucuritar

Výsledné odpovědi byly velmi podobné, lišily se však různou formou zápisu. Zatímco většina dotazovaných PE použila *cócórócócó*, mluvčí PB preferovali *cocoricó*.

Podobně jako v některých předcházejících případech, i zde je patrné opakování morfémů.

Po grafické stránce jsem zaznamenala pouze jinou délku vokálů, kdy respondenti zapisovali *o* jako *ó*.

V kategorii sloves se obě varianty poměrně odlišovaly. V PE se objevila dvě slovesa *cacarejar* a *cantar*, přičemž převládlo právě první zmiňované sloveso. V PB byly odpovědi různorodější, jelikož se objevila čtyři slovesa *cantar*, *cacarejar*, *cocoricar* a *cucuritar*. Nejčastěji použitým bylo *cantar*.

8) *o rato* - zde jsem dotazovala citoslovce a sloveso spojené s pískáním myši

som:**PE**

4x iiiii
3x ihh
3x hihih
2x kii
chii
hiii

PB

5x chiii
- 2x chiii
- chiiii
- chiiiiiii
- chi chi
4x quii
- 2x quii
- qui qui
- qui
quichichi
ui ui ui
tsss

verbo:**PE**

14x chiar

PB

7x chiar
5x guinchar

Už na první pohled je patrné, že jsou odpovědi PE a PB velmi rozličné. Téměř všechny mají společný prvek *i*, jež je zapsáno jednou, nebo víckrát. Pouze jedna odpověď v PB *i* neobsahuje, a to citoslovce *tsss*. Jediné společné citoslovce pro obě varianty je *chii*.

Z grafického hlediska se objevilo jak prodloužení zápisu *chiii - chiiiiiii*, tak také reduplikace *chi chi* a *qui qui*.

Slovesa v tomto případě nebyla příliš rozmanitá. V PE se u všech respondentů objevilo *chiar*, v PB pak více jak polovina uvedla *chiar* a ve zbylých odpovědích *guinchar*.

9) o pato - rodilí mluvčí uváděli citoslovce a sloveso spojené s kachnami

som:

PE	PB
12x quá quá	7x quá quá
- 10x quá quá	3x qué qué
- 2x quáquá	- qué qué qué
2x quack	- que que
	- qué
	2x quack

verbo:

PE	PB
14x grasnar	11x grasnar
	piar

Odpovědi jsou v PE a v PB podobné. Většina respondentů použila shodně citoslovce *quá quá*, následně se v obou variantách objevilo i anglické *quack*.

Znovu se zde objevuje zápis pomocí reduplikace *quá quá* a *qué qué*.

U kategorie sloves jsem nezaznamenala žádný velký rozdíl, v PE všichni uživatelé uvedli *grasnar*, v PB též, až na výjimku *piar*.

10) o cavalo - dotazovaní měli uvést citoslovce a sloveso pro řehtání koní

som:

PE	PB
9x hiiiiii	4x iirriiii
2x hi hi hi hi	- 2x irrí
hin	- iirrrrrí
sheeeee	- irríiii
heeee	3x ihaaa

- 2x ihaaa
- iiihaaa
2x ihhhiiii
- ihhhiiii
- iiihhhhii
iriiiiiri
rii rii
pffrrrpf

verbo:

PE

14x relinchar

PB

14x relinchar

Obě varianty jsou velmi rozdílné a nesdílejí žádné shodné odpovědi.

Je zajímavé, že po grafické stránce PE není příliš rozmanitá, zatímco v PB se objevuje velké množství prodloužených zápisů *iirrii - irri, ihaaa - iiihaaa, ihhhiiii - iiihhhhii* a jedna reduplikace *rii rii*.

Jeden z mluvčích PB uvedl ve své odpovědi *pffrrrpf*, které by oproti ostatním nashromážděným odpovědím odpovídalo koňskému odfrknutí, spíše než řehtání.

U sloves se mluvčí obou variant shodli na slovesu *relinchar*.

Znovu jako po předešlé části, i zde vytvořím souhrnnou analýzu nashromážděných dat. Celkem jsem tedy uvedla deset zvířat, k nimž dotazovaní museli doplnit zvuky a odpovídající slovesa. Z analýzy dat vyplynulo, že se v polovině případů lišila použitá citoslovce v PE a v PB. Konkrétně tak šlo o citoslovce mečení, bečení, kvákání, pískání myši a řehtání koní. Je možné, že výše uvedená zvířata a jejich citoslovce nepatří k těm ustáleným jako je například kočka.

Ve následujících otázkách dva a sedm (*haf, kykyryký*) jsem zaznamenala, že se uvedená citoslovce lišila pouze grafickým zápisem. U otázky číslo dva (*haf*) se konkrétně jednalo o *ão ão* v evropské variantě a *au au* v brazilské. V sedmé otázce (*kykyryký*) mluvčí PE vypisovali *cócórócócó*, zatímco mluvčí PB uváděli *cocoricó*, obě varianty se tak v podstatě lišily pouze o jedno písmeno uprostřed.

V ostatních případech jedna (*mňau*), tři (*biũ*) a devět (*káč káč*) se odpovědi neodlišovaly. Můžeme tak s jistotou konstatovat, že kočka v PE i v PB dělá *miau*, kráva *muuu* a kachna *quá quá*.

Jak již zmínila u konkrétních otázek, i zde může být patrný vliv angličtiny, například u uvedeného *woof* v otázce číslo dva, *croac* v otázce šest a *quack* v otázce devět.

Z hlediska sloves se příliš velké rozdíly neobjevovaly. Slovesa se význačně odlišovala pouze ve dvou případech, a to v otázkách dvě (*štěkat*) a sedm (*kokrhat*). V případě slovesa *štěkat* u otázky dvě uživatelé evropské portugalštiny zvolili sloveso *ladrar*. Oproti tomu mluvčí brazilské varianty uvedli *latir*. U slovesa *kokrhat* takto jednoznačný rozdíl nebyl, jelikož mluvčí obou variant uváděli různá slovesa a s jistotou se tak nedá konstatovat, které by se dalo použít univerzálně.

V ostatních otázkách se slovesa víceméně shodovala či byla většinově použita podobná.

ZÁVĚR

Stěžejním tématem této práce byla citoslovce a jejich specifické chování v portugalském jazyce s přihlédnutím k češtině. V teoretické části jsem zjistila, že hlavní specifika citoslovcí spočívají v tom, že jsou v mnoha ohledech jako slovní druh jedinečná.

Z morfologického hlediska je jejich zajímavou vlastností, že jsou často tvořena pouze jedním morfémem (v čj např. *čau*, v pt např. *olá*). Není ale výjimkou, že dochází k reduplikaci těchto jednotek a vznikají tak citoslovce jako je v čj *ha ha* a v pt *há há*.

Dalším charakteristickým rysem citoslovcí, kterým jsem se zabývala, je syntaktické chování. Citoslovce sama o sobě mohou plnit funkci větných ekvivalentů. Pokud ale stojí ve větě a nenesou v sobě žádný větný člen, oddělují se čárkami a figurují tak syntakticky nezávisle na ostatních členech věty. Jak v češtině tak v portugalské však mohou nést funkci větného členu - v obou jazycích mohou fungovat jako podmět nebo předmět, v češtině pak i jako přísudek.

Následujícím specifikem citoslovcí je jejich schopnost měnit význam v závislosti na situaci a intonaci, jakou jsou vyřčena. Za příklad jsem uvedla portugalské slovo *fogo*, které může vyjadřovat naštvání, radost, ale i soucit.

Posledním výrazným jevem, který se objevuje u tohoto slovního druhu, je možnost vyjádření celé věty prostřednictvím jednoho citoslovce. Pokud tak například použijeme *brr*, můžeme tím vyjádřit, že je nám zima a nemusíme říkat celou větu *Je nám zima*.

Cílem praktické části bylo porovnat užití citoslovcí v evropské a brazilské variantě portugalského jazyka, zda se nějakým způsobem liší a jak. V první části dotazníkového šetření jsem zjišťovala rozdíly v kategorii běžně užívaných citoslovcí, kterými mluvčí reagují na dané situace. V tomto případě se významně lišila více než polovina odpovědí v PE a v PB. Jak jsem již zmínila v kapitole [Shrnutí](#), odpovědi byly podobné v případě užití citoslovcí vybízecích, nebo takových, které kladně hodnotí chutný pokrm.

Moje hypotéza byla, že na rozdíly v použití těchto citoslovcí může mít vliv, mimo jiné, kontakt s ostatními jazyky. Tato hypotéza se však nepotvrdila, jelikož vliv ostatních jazyků byl patrný v podobném rozložení v obou variantách. Nejzřetelněji se prokázal vliv anglického jazyka, který se projevil jak u běžných reakcí, tak také u zvuků zvířat.

Ve druhé části dotazníku zaměřené na zvuky zvířat a jim odpovídajících sloves jsem v kategorii citoslovcí zaznamenala polovinu odlišných odpovědí v PE a v PB. A to u zvířat, jejichž zvuky pravděpodobně nejsou tak konvencionalizované jako jiné, např. u pískání myši se odpovědi

zásadně lišily oproti citoslovcím uvedeným u kočičího mňoukání. Tento závěr se ukázal jako překvapivý, vzhledem k tomu, že jsem předpokládala jen minimální rozdíly v této oblasti citoslovcí.

V kategorii užití sloves v PE a v PB mluvčí uváděli ve většině případů stejné odpovědi.

Shrnutím celého dotazníkového šetření tedy je, že existují poměrně velké odlišnosti v užití spontánních reakcí evropské a brazilské varianty portugalštiny, čímž se zčásti vyplnila hypotéza z úvodu práce. Tyto rozdíly však nebyly způsobeny vlivy z ostatních jazyků, jak se předpokládalo. Oproti tomu se prokázala jako mylná představa, že v napodobování zvířecích zvuků téměř nejsou odlišnosti. Ačkoliv se zde objevila větší shoda v použití v PE a v PB než u spontánních reakcí, rozdíly nejsou zanedbatelné. Nejméně odlišností se pak prokázalo u sloves odpovídajících daným zvukům zvířat, přičemž se podstatně odlišovala pouze slovesa *štěkat* a *kokrhát*.

RESUMÉ

Bakalářská práce s názvem *Ucelený přehled specifického chování citoslovcí* je akademický text, jenž si klade dva cíle. Prvním cílem, jak již napovídá samotný název, je utvořit jednotný přehled charakteristik a specifik citoslovcí, což odpovídá první části práce. Druhým cílem je pak zkoumání, zda se nějakým způsobem odlišují evropská a brazilská varianta portugalštiny v užití citoslovcí. Potřebné informace k dosažení výsledků jsem získala prostřednictvím online dotazníkového šetření.

Celá práce sestává ze dvou částí. První z nich, teoretická, se zaměřuje na popsání vlastností citoslovcí a je vytvořena na základě jiných akademických textů, portugalských gramatik a českých jazykových příruček. Tato část je nadále rozdělena na dva menší celky. Jedním z uvedených celků je formální stránka tohoto slovního druhu, ve které se mimo jiné popisují morfologická charakteristika a syntaktické chování. Druhý celek se posléze zabývá významem citoslovcí a jejich rozdělením do druhů.

Druhá část je věnována praktickému hledisku práce, které je postaveno na již zmiňovaném dotazníkovém šetření. Ve vytvořeném dotazníku rodilí mluvčí portugalského jazyka měli dva úkoly. Nejprve měli spontánně zareagovat citoslovcí na deset modelových situací a poté uváděli zvuky zvířat a k nim odpovídající slovesa. Z tohoto důvodu je praktická část rozdělena na menší segmenty, jenž jsou uvedeny metodikou a ve kterých probíhá analýza sesbíraných dat a jejich shrnutí v přehledném celku.

Právě v této druhé části je zkoumána možná existence rozdílu v užívání citoslovcí rodilými mluvčími evropské a brazilské varianty.

Tato bakalářská práce tedy přispívá k rozšíření povědomí o gramatikami často opomíjeném slovním druhu citoslovce. Teoretická část přibližuje jejich vlastnosti a funkce v jazyce. Zmíněný výzkum v praktické části pak vykresluje užití citoslovcí v praktickém životě a také preference jejich uživatelů evropské, nebo brazilské varianty portugalštiny.

RESUMO

A tese de licenciatura *Resumo completo de características específicas de interjeições* é um texto académico, que tem dois objetivos. O primeiro é, como diz o nome da tese, criar um resumo coerente de características e especificidades de interjeições. O segundo objetivo é uma investigação, se há diferenças visíveis no uso das interjeições entre a variedade de português europeu e brasileiro. Obtive as informações necessárias para alcançar os resultados através dum questionário online.

O trabalho inteiro é dividido em duas partes. A primeira parte, teórica, foca-se numa descrição de atributos de interjeições e baseia-se em outros textos académicos, nas gramáticas da língua portuguesa e checa. Nesta parte há uma divisão em duas outras secções. Uma destas secções é o aspeto formal desta classe de palavras, na qual para além outros temas descrevem-se as características morfológicas e sintáticas. A outra secção trata do significado de interjeições e da sua divisão em tipos.

A segunda parte é dedicada ao aspeto prático desta tese, que se baseia num questionário online. Neste questionário os falantes nativos da língua portuguesa tiveram duas tarefas. Em primeiro lugar tiveram que reagir espontaneamente com interjeições às dez situações modelo e depois tiveram que colocar os sons de animais e os verbos correspondentes. Devido a isso, a parte prática está dividida em segmentos mais pequenos, que são iniciados pelos procedimentos metodológicos. Há análise de dados recolhidos e também o seu resumo sinóptico?? neste segmentos.

Justamente nesta segunda parte é investigada uma existência possível de diferenças no uso entre os falantes nativos da variedade de português europeu e brasileiro.

Esta tese de licenciatura contribui para a propagação desta classe de palavra esquecida com frequência pelas gramáticas. A parte teórica destaca as características e funções de interjeições na língua. A investigação mencionada na parte prática demonstra o uso de interjeições na vida real e também as preferências de utilizadores de variedades europeia e brasileira de português.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

AMEKA, F. „Interjections: The universal yet neglected part of speech.” *Journal of Pragmatics*, 1992, no. 18, s. 101-118. [online] [cit. 5.3. 2023]

Dostupné z <https://pure.mpg.de/rest/items/item_855720_1/component/file_855719/content>

BASSO, M. R., TEIXEIRA, A. „Uma tipologia para as interjeições do português brasileiro.” *Revista do GEL*, 2019, vol. 16, no. 3, s. 10-34. [online] [cit. 20.3. 2023]

Dostupné z <https://www.researchgate.net/publication/338813189_Uma_tipologia_para_as_interjeicoes_do_portugues_brasileiro>

BECHARA, E. *Moderna gramática portuguesa*. Ed. 37. Rio de Janeiro: Nova fronteira, 2009. ISBN 978-85-209-3049-6.

BEDNARCZYK, M. „Morphosyntactic features of interjections in german comic books.” *Białostockie Archiwum Językowe*, 2015, no. 15, s. 9-19. [online] [cit. 15.3. 2023]

Dostupné z <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/4646/1/BAJ_15_Bednarczyk.pdf>

BOLINGER, D. „Intonation and Gesture.” *American Speech*, 1983, vol. 58, no. 2, s. 156–174. [online] [cit. 2.4. 2023]

Dostupné z <<https://doi.org/10.2307/455326>>

CUNHA, C., CINTRA L. *Nova gramática do português contemporâneo*. Ed. 7. Rio de Janeiro: Lexikon, 2017. ISBN: 978-85-8300-031-0. [online] [cit. 7.3.]

Dostupné z <<https://ia800706.us.archive.org/12/items/NovaGramticaDoPortugusContemporneo/Nova%20gramática%20do%20português%20contemporâneo%20.pdf>>

JUCKER, A. H., TAAVITSAINEN, I. *English historical pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd, 2013. ISBN 978 0 7486 4470 4.

KLEŇHOVÁ, E. Postavení a užívání interjekcí v současné češtině. In. *Naše řeč*, vol. 95, 2012, s. 238-254. [online] [cit 9.3. 2023]

Dostupné z <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=8265>>

KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ Z., aj. *Příruční mluvnice češtiny*. Ed. 2. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.

MESERVY, T.O., BURGOON, J.K. Paralanguage. In. *The International Encyclopedia of Communication*. Ed. Wolfgang Donsbach. 2008. [online] [cit. 7.3. 2023]

Dostupné z <<https://doi.org/10.1002/9781405186407.wbiecp005>>

MONTEIRO, T., XATARA C. *Dicionário de interjeições francês-português com índice remissivo português-francês*. São Paulo: FAPERP, 2010. [online] [cit. 12.3. 2023]

Dostupné z <https://www.ibilce.unesp.br/Home/Pesquisa469/lexico/dico_interj.pdf>

NORDQUIST, R. „Definition and Examples of Interjections in English.” *ThoughtCo*, 2020. [online] [cit. 12.3. 2023]

Dostupné z <<https://thoughtco.com/what-is-an-interjection-1691178>>

OSOLSOBĚ, K. „Citoslovce.” In: *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Ed. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová, 2017. [online] [cit. 15.3. 2023]

Dostupné z <<https://www.czechency.org/slovník/CITOSLOVCE>>

WIERZBICKA, A. „The semantics of interjection.” *Journal of Pragmatics*, 1992, no. 18, s. 159-192. [online] [cit 3.4. 2023]

Dostupné z <https://www.researchgate.net/publication/248004638_The_semantics_of_interjection>

Elektronické slovníky a příručky:

Collins English dictionary (2023)

[cit. 11.3. 2023]

Dostupné z <<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/nonword>>

Online Etymology dictionary (2023)

[cit. 12.3. 2023]

Dostupné z <<https://www.etymonline.com/word/interjection>>